

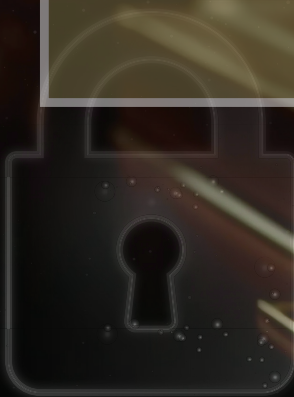

מחקרי מרכז דדו - 3/2024

היבטים בהתפתחות המרכיבים הצבאיים של תפיסת הביטחון הלאומי של ישראל

רס"ן קים בר

היבטים בהתפתחות תפיסת הביטחון הלאומי של ישראל

רס"ן קים בר

מרכז דדו לחשיבה צבאית בין-תחומית
אוגוסט 2024

Aspects of the Formation of Israel's National Security Doctrine
Dado Center for Interdisciplinary Studies

מפקד מרכז דדו: תא"ל די"ר איל פכט
מחברת: קים בר
עורכת לשונית: חוה בר-טל
עיצוב גרפי: בתיה כהן

© כל הזכויות שמורות למרכז דדו
נדפס בישראל אב התשפ"ד - אוגוסט 2024
דפוס משרד הביטחון
הגרסה הדיגיטלית פורסמה באתר מרכז דדו בספטמבר 2024

אין לשכפל, להעתיק, לצלם, להקליט, לתרגם, לאחסן במאגר מידע, לשדר או לקלוט בכל דרך או באמצעי אלקטרוני, אופטי או מכני או אחר, כל חלק שהוא מהחומר שבספר זה. שימוש מסחרי מכל סוג בחומר הכלול בספר זה אסור בהחלט, אלא ברשות מפורטת מהמוציא לאור.

הקדמה

התפתחות המלחמה הנוכחית מחייבת אותנו לדון ולהעמיק ביסודות ועקרונות הביטחון הלאומי של מדינת ישראל.

המרכיבים הצבאיים של תפיסת הביטחון הלאומי - הרתעה, התרעה, הכרעה והתגוננות - נוכחים בעשייה היומ-יומית שלנו, מדירקטיבה מדינית במסמכים רשמיים ועד לדפוסי הפעלת הכוח.

על מנת שנוכל לנתח בביקורתיות את המרכיבים הללו, ובכלל זאת לדון האם וכיצד הם תורמים בראי הצרכים הביטחוניים והמדיניים העכשוויים שלנו, נדרש ראשית להתבסס על תשתית עיונית מוצקה בנושא.

באמצעות סקירה מקיפה של מסמכי המקור והספרות הרבה שנכתבה על הנושא בעשורים האחרונים, מעלה מסמך זה, שנכתב על ידי רב-סרן קים בר ממרכז דדו, מספר תובנות מפתיעות. בין השאר המסמך מצביע על כך שהמרכיבים הצבאיים המוכרים הם ביטוי לחשיבה הצבאית-ביטחונית מאז שנות השמונים, ולא נוסחו כך ביסודות גיבוש התפיסה. ההכרה בעדכניות היחסית שלהם ושהם תולדה של הקשר היסטורי ייחודי מספקת לנו גמישות רבה יותר ביחס לשאלת הרלוונטיות שלהם. שכן, אם המאפיינים של הסביבה הביטחונית של ישראל והיא עצמה השתנו בצורה משמעותית מאז, האם לא נכון יהיה גם לדון בתוקפם ובפוטנציאל תרומתם של מרכיבי התפיסה הביטחונית שלנו?

למסמך זה חשיבות רבה גם עבור מי מבין הקוראים שאינו עוסק ישירות בימים אלה בנושא תפיסת הביטחון הלאומי. הידע המצוי במסמך הוא, בראייתנו, חלק בלתי נפרד מסל הכלים העיוני של כל קצין וקצינה בצה"ל ובוודאי בעקבות אירועי השבעה באוקטובר 2023 ומלחמת "חרבות הברזל".

קריאה מועילה,

תא"ל ד"ר איל פכט
מפקד מרכז דדו
לחשיבה צבאית בין-תחומית

תוכן העניינים

6	מבוא
10	התקופה המקדימה - עד 1948 טרום הקמת המדינה
12	התקופה הראשונה - 1948-1967 הקמתה של מדינה וייצובה
14	התקופה השנייה - 1967-1985 הרחבת הגבולות ויצירת עומק אסטרטגי פיזי וביטחוני
16	התקופה השלישית - 1985-2000 המעבר ללחימה אחרת - ארגוני טרור - העורף המאויס הופך לחזית נוספת
19	התקופה הרביעית - 2000-2023 התהוות הציר הרדיקלי והתארגנות עולמית רב-קוטבית (GPC)
22	רשימת מקורות לעיון (לפי סדר הא"ב)

התפתחות תפיסת הביטחון של ישראל

מבוא

1. תפיסת הביטחון של ישראל היא רעיון שהתפתח לאורך שנים ונכתב בחלקו במהלכו. היא מבטאת את האופן שבו מדינת ישראל והעם היהודי מנסחים את יסודות הביטחון הלאומי לקיומה של המדינה, שגשוגה וצמיחתה.
2. תפיסת הביטחון שעליה נשענים בדרך כלל כיום, היא התפיסה שהוצגה על ידי ועדת מרידור בשנת 2006 על התפתחויותיה השונות. בבסיסה עומד "משולש הביטחון" הכולל הרתעה, התרעה והכרעה, ונוסף להם התגוננות. מאז היו ניסיונות לתקף אותה על ידי מספר גורמים (מ"ל, רמטכ"לים), ואלה עסקו בה גם בנזרות הצבאיות (אסטרטגיית צה"ל ותפיסות מטכ"ליות).
3. לנוכח מלחמת "חרבות הברזל" וההבנה כי נדרשת בחינה מחודשת של תפיסת הביטחון ויצירת מסמך אב המסדיר את סוגיות הביטחון של מדינת ישראל, החל תהליך חשיבה במרכז דדו ובחטיבה האסטרטגית. לצורך כך נבחנה התפתחות תפיסת הביטחון לאורך השנים, החל מלפני קום המדינה ועד ימינו.
4. רבים מן הנושאים שהיו על הפרק בראשית ימיה של ההגות בתפיסת הביטחון, חוזרים ותופסים מרכזיות רבה בימינו, והם דורשים העמקה ועיסוק הן של הדרג המדיני והן של הדרג הביטחוני בכללותו.¹
5. מסמך זה מתבסס על מסמכים ראשוניים של התפיסות השונות, על מסמכים שגובשו בצה"ל בעקבותיהם ועל חיבורים משניים כגון עבודות שנכתבו בנושא בצה"ל ומחוצה לו.²
6. המסמך מתאר את ההתפתחות הרעיונית של תפיסת הביטחון הכתובה והנגלית של ישראל לאורך חמש תקופות. החלוקה לתקופות נשענת על השינוי האסטרטגי ועל המאפיינים של כל אחת מהתקופות:

- א. **התקופה המקדימה** - עד 1948 - טרום הקמת המדינה
- ב. **התקופה הראשונה** - 1948-1967 - הקמתה של המדינה וייצובה
- ג. **התקופה השנייה** - 1967-1985 - הרחבת הגבולות ויצירת עומק אסטרטגי פיזי וביטחוני
- ד. **התקופה השלישית** - 1985-2000 - המעבר ללחימה אחרת - ארגוני טרור - העורף המאויים הופך לחזית נוספת

1 כך למשל סוגיית היישובים כקו ראשון של ההגנה בגבולות ובהתיישבות.

2 ראו רשימת מקורות בסוף מסמך זה.

- ה. **התקופה הרביעית** - 2000-2023 - התהוות הציר הרדיקלי והתארגנות עולמית רב-קוטבית (GPC)
7. כדי ליצור רציפות ואפשרות להשוות בין התקופות האלו, אבחנו את תפיסת הביטחון על פי חמש הקטגוריות שלהלן, המופיעות במידה כזו או אחרת גם במסמכים השונים של הוועדות:
- א. **ההקשר האסטרטגי** - הנסיבות שבמסגרתן נכתבה התפיסה או המסמכים המשויכים אליה.
- ב. **יוזמי העיסוק בתפיסה** - האישים המרכזיים שהובילו להתנעת התהליך ולכתיבה בפועל.
- ג. **אישור התפיסה** - הגורמים שאישרו את התפיסה הכתובה או את המסמכים המשויכים אליה.
- ד. **העקרונות המרכזיים בתפיסה** - עיקרי הרעיונות והתפיסות שהתפיסה מבטאת בחלוקה לנושאי אב. החלוקה היא של כותבת המסמך בהתאם לנושאים המופיעים במסמכי הוועדות או הנגלים מתוך העיסוק בנושאים אלו, והם: רוב יהודי וחיזוק ההתיישבות; כלכלה והסתמכות עצמית; שיתוף פעולה וסיוע בין-לאומי; חינוך וערכים; חיזוק היתרון האיכותי; מערכת הביטחון; צה"ל.
- ה. **הנגזרות הצבאיות** - המשמעות של הנושאים הללו לצה"ל.
8. **נקודות מרכזיות העולות מהתפתחות התפיסה:**
- א. תפיסת הביטחון היא בעצם **התפתחות רעיונית** של מחשבות ושל מסמכי תפיסה שונים שנכתבו על ידי הדרג המדיני ועל ידי בכירים בצבא. הגורמים המעצבים את תפיסת הביטחון הם ההקשר האסטרטגי ונסיבות התקופה, ואפשר לאפיין אותם על פי מספר קטגוריות שמלכדות רעיונות דומים באותה התפיסה. כך למשל שולטות הסוגיות הביטחוניות בכל התפיסות, ואילו מידת העיסוק בנושאים כמו רוב יהודי והתיישבות משתנה בין התקופות.
- ב. יש הבדל בין **תפיסת הביטחון** (שלעיתים מכונה תפיסת הביטחון הלאומית) לבין **האסטרטגיה הצבאית למימושה**. לצד זאת ניכר כי חסר נדבך בין תפיסת הביטחון לבין האסטרטגיה הצבאית, והוא האסטרטגיה הביטחונית הנגזרת מתפיסת הביטחון. אין תהליך סדור שבמסגרתו מתגבשת אסטרטגיה ביטחונית משותפת לכלל הגופים העוסקים בה לאור ההיגיון הלאומי.
- ג. בחינה של התפתחות תפיסת הביטחון מפריכה הנחות עבודה שמקובלות כיום בהסתכלות על התפיסה:
1. הראשונה היא סוגיית **"משולש הביטחון"** - הרתעה, התרעה, הכרעה - שמקובל לחשוב שנתגבש בהגותו של בן-גוריון. מבחינה של מסמכי היסוד ניכר כי שלושת הרעיונות הללו אינם מופיעים בתפיסה במפורש אלא מרומזים בהם בלבד, והם מתחילים

להופיע בהגות המדינית והצבאית רק לקראת סוף שנות השישים. אפשר לזהות מרכיבים של הרעיון הזה אצל בן-גוריון, אך הם אינם נאמרים במפורש, ואין ספק שהתפיסה אינה מצומצמת רק לשלושת העקרונות הללו.

2. מקובל לראות בתפיסת "קיר הברזל" של ז'בוטינסקי כמבטאת את רעיון ה**הרתעה**, המופיע בתפיסת הביטחון המאוחרת יותר. יחד עם זאת, הרתעה אינה מוזכרת כלל, בשמה או כרעיון, בכתבים של ז'בוטינסקי או בכתבים אחרים מאותה תקופה (וגם לא בצה"ל עד שנות השישים לערך). המושג "קיר הברזל" עוסק יותר ביאוש של הצד השני ובהבנתו שאין תכלית להמשך הלחימה מול ישראל, כי היא יציבה ועמידה לאורך זמן ולא תישבר גם אם תותקף שוב ושוב. זו ה**תשה הגנתית** במידה רבה ולא איום הרתעתי בהפעלת כוח.

ד. מרגע שהתקבעה תפיסת "משולש הביטחון" בשנות השמונים לערך, היא הופכת להיות **נקודת הייחוס** לכל שאר התפיסות, בדגש על התפיסות והאסטרטגיות הצבאיות. הדבר בא לידי ביטוי במסמכים הצבאיים שיוצאים לאורה [בדגש על התר"שים (תוכניות רב-שנתיות) ועל התורות].

ה. המרכיב היחיד שהיה יציב בכל השינויים שחלו בתפיסות הביטחון במהלך השנים הוא מרכיב ה**הגנה**. הוא מופיע בהגותו של בן-גוריון ולאורך כל הדרך כמרכיב מחייב והכרחי ביכולת העמידה של ישראל מול אויביה. זהו עקרון בסיס לכל שאר העקרונות, ומרגע שהוא כושל נדרשים שאר מרכיבי הביטחון לפעול. ההיגיון שלו קשור גם לרעיון "קיר הברזל", מכיוון שהעמידה האיתנה וההגנה על היישוב הם חלק מההיגיון של חוסר התוחלת בלחימת האויב. למרות מרכזיותו, הוא אינו נכלל ב"משולש הביטחון" ובמידה מסוימת נדחק לשוליים בהגות הצבאית בנושא.

ו. מרכיבים שהיו מרכזיים בתפיסתו של בן-גוריון, כגון סוגיות הקשורות לערכים, לרוב היהודי ולחיזוק ההתיישבות, **נעדרים כאמור מתפיסות מאוחרות יותר**. תפיסת הביטחון מתמקדת במידה רבה בתיאור המרכיבים הביטחוניים שלה, בייחוד כשהעוסקים הבלעדיים בה הם מהדרג הביטחוני-צבאי. כאשר הדרג המדיני או מי מטעמו (ועדת מרידור לדוגמה) עוסקים בנושא, הם חוזרים לעסוק בסוגיות הרחבות יותר.

ז. ה**עיסוק של הדרג המדיני** בתפיסת הביטחון פחת בתקופה השנייה, **גבר** בתקופה השלישית בעיקר על ידי שרי הביטחון, ובתקופה הרביעית, שבה אנו נמצאים, חוזרים **ראשי הממשלות** לעסוק בנושא. יחד עם זאת, התפיסה היחידה שאושרה על ידי הממשלה היא תפיסתו

הרחבה של ראש הממשלה דוד בן-גוריון בשנת 1953, המכונה מסמך 18 הנקודות.

ח. הביטוי של תפיסת הביטחון בצבא מצטמצם מאוד לכדי **המרכיבים הצבאיים**, אך התפיסה השלמה רחבה יותר כאמור, ומכילה נושאים שיש להם השפעה לאומית וחברתית, שגם הצבא נדרש להסיק מהם משמעויות, מאחר שהוא מושפע מהם ומשפיע עליהם. הדיון שנעשה בצה"ל על המרכיבים הצבאיים משליך דה פקטו על תהליכי בניין הכוח ומכך גם על הפעלתו, ולכן הוא חיוני במסגרת ראיית השלם של התפיסה הכוללת.

ט. בהיעדר הכוונה של ההנהגה (הדרג המדיני), **הצבא מייצר לעצמו מסגרת עבודה ומצפן לפעולה**. אלה אינם נקבעים בהכרח על פי היעדים המדיניים הקיימים וגם אינם מתכתבים איתם בהכרח (אותם יעדים גם אינם מוגדרים תמיד). במהלך השנים נכתבו מספר אסטרטגיות למימוש הגיונות תפיסת הביטחון (על ידי הרמטכ"לים רב אלוף שאול מופז, רב אלוף גדי אייזנקוט ועוד), ואלה היו לעיתים מסגרת תפיסתית-תורתית בעצמן.

י. קיימת **תפיסה כתובה** כאמור, המבוטאת במסמכים שאושרו בדרגים השונים ובמסמכי טיוטה שהתגבשו לאורך השנים, אך קיימת גם **תפיסה נגלית**, שמבטאת תהליכים שמתרחשים בפועל, המתכתבים עם הרעיונות השונים שבתפיסה, מושפעים ממנה ומשפיעים עליה בתורם. כלומר, גם בהיעדר תפיסה כתובה רשמית נכתבים מסמכים לאורה.

יא. התפיסה היחידה שאושרה על ידי הממשלה לאורך השנים היא תפיסתו של בן-גוריון. כל שאר התפיסות, אם אושרו, הן אושרו בדרגים נמוכים יותר על ידי שר הביטחון או על ידי המדרג הצבאי בלבד.

קריאה מועילה,

רס"ן	קיס	בר
רמ"ד	פיתוח	מערכת
מרכז דדו לחשיבה צבאית בין-תחומית	ידע	
תוה"ד	-	אגף המבצעים

התקופה המקדימה - עד 1948 - טרום הקמת המדינה

1. **ההקשר האסטרטגי:** התקופה שלפני קום המדינה התאפיינה בסכסוך מתמשך בין תושבי הארץ היהודים והערבים ובפרעות רבות של הערביזם ביהודים. לעם היהודי לא הייתה מדינה משלו, באירופה התחוללה השואה, ואנשי היישוב היהודי בארץ ישראל שמעו עליה וגם חזו בשארית הפליטה שהגיעה לארץ בשלבים מאוחרים יותר. ההתיישבות היהודית בארץ הייתה בגושי התיישבות, בהתיישבות עירונית וכפרית ובקפר חלוצי.
2. **יוזמי העיסוק בתפיסה:** בתקופה זו לא הייתה כתיבה סדורה של תפיסת הביטחון וגם לא הייתה הכוונה ייחודית לה. היו בעיקר הגות ורעיונות של מנהיגי היישוב היהודי, שהבולט שבהם היה זאב ז'בוטינסקי. מוכר גם משה בלינסון שכתב על הנושא.
3. **העקרונות המרכזיים בתפיסה:** עמידה איתנה למול האויב הערבי, אי ויתור על האדמות ועל ההתיישבות והגנה על היישוב היהודי.
4. **הערות:** נוטים לייחס את העיסוק בהרתעה למסמכו של ז'בוטינסקי. אך הביטוי המתאים יותר "קיר הברזל" משמעותו דווקא השפעה על הצד השני, לא רק באמצעות איום אמין (שזו תכלית ההרתעה) אלא ביצירת חוסר תכלית למתקפה שלו (גם מבחינת אי שבירת הרוח היהודית והרצון שלנו להילחם להגנתנו עד טיפת הדם האחרונה). אין לפסול כי אחת הדרכים להשיג את אותה השפעה היא הרתעה, אך היא אינה מוזכרת.³

3 באופן כללי ההרתעה אינה מוזכרת במסמכים רשמיים עד אחרי קום המדינה. גם בפרסומים הרשמיים של צה"ל בשנים מאוחרות יותר לא הוזכר מושג ההרתעה, לא בתורות הלחימה, לא במילון צה"ל של שנת 1957 ולא במסמכים אחרים מאותה התקופה. הפעם הראשונה שהמושג מופיע רשמית במסגרת מילון צה"ל היא בשנת 1965, וההגדרה בו להרתעה היא: "מניעת אויב מנקיטת פעולה מחמת פחד מפני תגובה. ההרתעה היא מצב דברים המושג על ידי איום שהאויב מאמין ביכולת הממשית העומדת מאחוריו."

5. ציטוטים נבחרים:

"...אך הסכם מרצון איתם אינו אפשרי כל עוד יש לערבים אפילו זיק של תקווה להיפטר מאיתנו, הם לא יבגדו בתקווה זו לא תמורת אי אילו מילים מתוקות וגם לא תמורת כריכים מזינים. וזאת דווקא מפני שאין הם אספסוף אלא עם חי, אמנם נחשל. עם חי מסכים לויתורים בשאלות גורליות שחשיבותן אדירה רק כאשר אין לו כל תקווה, כאשר בקיר הברזל לא נראה אף לא סדק אחד."

זאב ז'בוטינסקי, על קיר הברזל (אנחנו והערבים), 1923

"...עד מתי [נילחם]? עד שכוחו של ישראל בארצו ידון למפרע לתבוסה כל התקפת האויב, באשר הוא שם; עד שהנלהב ביותר והנועז ביותר בכל מחנות האויבים באשר הם שם, ידע: אין אמצעי לשבור את כוח ישראל בארצו, כי הכרח־החיים אתו ואמת־החיים אתו, ואין דרך בלתי אם לה שלים אתו. זהו טעם המערכה."

משה בילינסון, טעם המערכה, 1936

התקופה הראשונה - 1948-1967 - הקמתה של מדינה וייצובה

1. **ההקשר האסטרטגי:** כתיבתם של המסמכים העוסקים בתפיסת הביטחון של צה"ל בעשרים השנים הראשונות של מדינת ישראל הייתה על רקע מלחמת העצמאות ועימותים צבאיים נוספים (ביניהם מבצע קדש) בעלי אופי של **איום קיומי**. מדינת ישראל הייתה **מבודדת מדינית וצבאית ונלחמה במספר חזיתות ללא התרעה וללא עומק אסטרטגי**. התקופה התאפיינה באיום מתמשך על הרעיון הציוני ועל העורף האזרחי ובמחיר כבד בנפש ובמשאבים שגרמו למלחמות. המדינה נשענה חלקית על מעצמות כמו צרפת, בעיקר בסוגיות ההתעצמות. ברקע היה **עימות עולמי בין-גושי** בין מזרח למערב שהתבטא במלחמה הקרה, והמזרח התיכון ומדינת ישראל הפכו בה לחזית נוספת. לכל אלה נוספה ההבנה כי הצבא לבדו לא יקיים את ביטחון המדינה ונדרש מענה אחר, משולב.

2. יוזמי העיסוק בתפיסה:

א. בתקופה הראשונה עסק הדרג המדיני בסוגיית הביטחון בעצימות רבה, והעיסוק לווה בכתיבה מרובה. בן-גוריון, בתפקידו כראש הממשלה ושר הביטחון, כתב בעצמו מספר מסמכים מכווננים שעסקו בתפיסת הביטחון הלאומי של מדינת ישראל, ביניהם: "בעיות הביטחון" 3.2.1948; "חוק שירות הביטחון" 15.8.1949; "ענייני הביטחון" 20.6.1950; "על בעיית הביטחון" 1950; "בעיות חברה וביטחון" 27.3.1953 והמסמך המכונן ביותר אולי, שעליו נשענות רבות מן ההתייחסויות המאוחרות לתפיסת הביטחון הישראלית הוא "**צבא ומדינה**", המכונה גם "מסמך שמונה עשרה הנקודות" שהוצג ואושר בישיבת הממשלה ב-19.10.1953. נוסף לבן-גוריון כתבו נבחרו ציבור נוספים בתפקיד או בדימוס, כדוגמת יגאל אלון שכתב את הספר "מסך של חול".

ב. העוסקים בתפיסה מהדרג הצבאי היו הרמטכ"ל יגאל ידן בראשית שנות החמישים, ובהנחייתו יובל נאמן, רמ"ח (ראש מחלקת) תכנון. התפיסה זכתה לביטוי בתרגום לפקודות המבצעיות ולאחר מכן בחיבורים שִׁכְּונו "תיק נבו", "תיק לביא" ותורת הביטחון של ישראל. אלה הוכנו עבור הדרג הצבאי.

3. **אישור התפיסה:** התפיסה של בן-גוריון אושרה כאמור, על ידי הממשלה במסגרת הדיון שעסק בצבא ומדינה, והיא תוקפה לאחר מכן בתהליך העברת ראשות הממשלה מבן-גוריון ללוי אשכול בשנת 1963. את המסמכים הצבאיים שנכתבו על פיה אישר בהמשך שר הביטחון בן-גוריון עד לסיום כהונתו.

4. **העקרונות המרכזיים בתפיסה:** כתביו של בן-גוריון עסקו במנעד רחב של נושאים הקשורים לביטחון הלאומי. הנושאים מתחלקים לתתי-נושאים ואלה חוזרים על עצמם לאורך השנים, אם כי המרכיבים שלהם משתנים:

א. רוב יהודי וחיזוק ההתיישבות: עלייה לארץ בהיקף משמעותי; התיישבות וחלוקה מאוזנת של האוכלוסייה בארץ; חיזוק אזורי

- הספר (בייחוד הנגב) ויישובי הגבול; יצירת גושי התיישבות מחוברים.
- ב. כלכלה והסתמכות עצמית: אי תלות באספקת מזון מגורמים חיצוניים ועדיפות לייצור עצמי של אמל"ח; עצמאות כלכלית; תעשייה חזקה.
- ג. שיתוף פעולה וסיוע בין-לאומי: הרחבת קשרי מסחר ותחבורה כולל נתיבים ימיים ואוויריים; מדיניות חוץ של שלום וחתימה לקיום יחסי ידידות עם כל מדינות העולם; התבססות על עצמנו, אבל גם חיזוק הקשרים עם מעצמות ומדינות אחרות – בעיקר להתעצמות.⁴
- ד. חינוך וערכים: נוער חלוצי לוחם וחקלאי; חינוך; הצבא ככור היתוך; משמעת; מוסר, ערכים ורוח.
- ה. חיזוק היתרון האיכותי: פיתוח אינטלקטואלי בייחוד בתחומי המדעים; גיוס נשים; איכות אנושית.
- ו. מערכת הביטחון: ניצחון בכל מחיר; הגנה על יושבי הארץ; הגנה על יהודי העולם.
- ז. צה"ל: נקודת מוצא של מלחמה שתתחיל בהגנה ושצה"ל יצא אחריה להתקפה; כוח צבאי מבוסס על מילואים.
5. הנזרות הצבאיות: בעקרונות שהתווה בן-גוריון ובמסמכים הצבאיים השונים אפשר למצוא דיונים והתבטאויות שעוסקים בצורך בבלימה של התקפות האויב, בגלל ההבנה שלא תהיה התרעה לתקיפה. הם עוסקים גם בצורך בגיוס מילואים מהיר, במתקפת נגד והעברת הלחימה לשטח האויב (בגלל היעדר העומק האסטרטגי) ובבניין כוח שיקים ויחזק את מרכיבי החי"ה, השריון והאוויר. זאת לצד דיון על מצבי המלחמה השונים שאפשר יהיה להיתקל בהם כגון הפתעה או אי הפתעה של מערכת הביטחון וצה"ל, ובמלחמה יזומה או מלחמה מונעת, שהייתה מקובלת בשיח עד 1967.
6. הערות: בתקופה זו של מסמכי היסוד המכוננים, ניכר בהיעדרו המושג שְכונה לימים "משולש הביטחון" – הרתעה, התרעה והכרעה, ושמזוהה היום כבסיס הרעיוני של תפיסת הביטחון. הרעיונות הכלולים בו מופיעים במסמכים בעקיפין, אך לא במפורש. המרכיב היחידי החוזר על עצמו הוא דווקא ההגנה.
7. ציטוטים נבחרים:

"...מה שעורר בי דאגה כה קשה בדיקה זו – הם הגורמים הבלתי צבאיים של ביטחוננו: המשק, ההתיישבות, העלייה – תאוות בצע מופרזת, הקבלנות במלאכה והתעשייה האזרחית [...] והריכוז המסוכן של אוכלוסין בשטח ארץ קטן, בסביבות תל אביב, המוקע להתקפת פתע של האויב."

בן-גוריון, צבא ומדינה, 1953

4 אין זה סותר את העובדה שנדרש ייצור עצמי, אבל קיימת הבנה ששימור הקשרים מחייב, כי יש מרכיבים שמדינת ישראל אינה יודעת לייצר בעצמה.

התקופה השנייה - 1967-1985 - הרחבת הגבולות ויצירת עומק אסטרטגי פיזי וביטחוני

- 1. ההקשר האסטרטגי:** התקופה השנייה מתחילה לפני מלחמת ששת הימים. התודעה הייתה עדיין של שולי ביטחון צרים והיעדר עומק אסטרטגי. לצד זאת הייתה הבנה שלעברים יש יתרון במאזן הכוחות ושנדרשת "מכה מקדימה" (ולא בלימה) כדי לקזז אותו. לאחר המלחמה התרחבו גבולותיה של ישראל והייתה תחושה של שביעות רצון ("מבסוטיזם") מדינית וציבורית. בשלב זה ישראל עדיין סומכת רק על עצמה בעיקר בגלל ההתרחקות של צרפת. היא מנסה ליצור קשרים עם מדינות חדשות כמו איראן וטורקיה ומתחיל ראשית שיתוף הפעולה עם ארה"ב. לאחר מלחמת יום כיפור ב־1973 נוצר משבר עמוק בעם, וישראל נדרשה להתמודד עם העובדה שהיא לא תעמוד לבדה מול אויביה. נוצרה תלות הולכת וגוברת בארה"ב בעקבות תמיכתה בישראל בהספקת האמל"ח (אמצעי הלחימה) והסיוע הביטחוני במהלך המלחמה ולאחריה. "היחסים המיוחדים" שהיא כוננה עם ישראל הפכו למרכיב משמעותי בחשיבה האסטרטגית המדינית. המדינה נמצאה בתקופה של משאבים מוגבלים ונוצרו סכנות חדשות באזור כמו התהוות רעיון המדינות הפן־ערביות, סכנות בגירעון האזור והבנה שהלחימה הרב־זירתית נמצאת תמיד ברקע. לצד זאת, זו ראשיתה של תקופת הסדרים ביטחוניים והסכם השלום עם מצרים ב־1979. באותה תקופה מתרחש "מהפך" פוליטי בבחירות בשנת 1977, והימין עולה לשלטון. בסוף התקופה, בשנת 1982, פרצה מלחמת שלום הגליל, והיא הוסיפה לישראל עומק אסטרטגי נוסף למרכיב של בט"ש (ביטחון שוטף) קבוע בצפון ולחץ ציבורי גובר.
- 2. יוזמי העיסוק בתפיסה:** ככל הידוע, בתקופה זו עסק בעיקר הדרג הצבאי בתפיסת הביטחון. אלוף אברהם טמיר כיהן במספר תפקידי מפתח החל משנות השישים במסגרת תפקידי השונים כרמ"ח מבצעים, רמ"ח תכנון, רמ"ח תוא"ר (תכנון וארגון), ע' ראג"ם (ראש אגף המבצעים) לתכנון, ראג"ת (ראש אגף התכנון) ולבסוף ר' היל"ל (היחידה לביטחון לאומי). שני מסמכים חשובים נכתבו בתקופה זו - מסמך עקרונות לתפיסת הביטחון טרום מלחמת ששת הימים ושלושת כרכי "הביטחון הלאומי", שהופצו בשנת 1980 לאחר עבודה של כמה שנים במשרד הביטחון.
- 3. אישור התפיסה:** התפיסה שנכתבה טרום המלחמה אושרה פנימית בצה"ל בלבד ולא הספיקה לעבור לאישור הממשלה. תפיסת "הביטחון הלאומי" אושרה על ידי שר הביטחון ועלתה לאישור הממשלה, אך שם היא נשארה במעמד לא מאושר.
- 4. העקרונות המרכזיים בתפיסה:** המסמכים השונים, וגם הקתבים הצבאיים שהיו הביטוי שלהם בהמשך (בעיקר מסמכי התר"ש השונים), ממשיכים חלקית את הקו שהכתיב בן־גוריון. המרכיבים המרכזיים שאליהם הם מתייחסים:
 - א. רוב יהודי וחיזוק ההתיישבות: פריסת אוכלוסייה והתיישבות; יהדות התפוצות; חלוציות.
 - ב. כלכלה והסתמכות עצמית: כלכלה חזקה; פיתוח תשתיות; משאבי

המדינה.

ג. שיתוף פעולה וסיוע ביך-לאומי: הסדרים עם מדינות; כינון היחסים המיוחדים עם ארה"ב ופיתוחם; התעצמות באמל"ח.

ד. חינוך וערכים: [אין התייחסות]

ה. חינוך היתרון האיכותי: עליונות איכותית בטכנולוגיה, בהשכלה ובכוח אדם; פיתוח אמל"ח והתעצמות; מערך סדיר ומילואים כשיר.

ו. מערכת הביטחון: הגנה מרחבית; בט"פ (ביטחון פנים); התגוננות אזרחית; הרתעה משימוש בנש"ג (נשק גרעיני) (לא מוזכרת הרתעה כללית שאינה קשורה לנש"ג); "עם לוחם"; פו"ש (פיקוד ושליטה) סדור.

ז. צה"ל: הרתעה; בלימה; מתקפה מקדימה; מתקפת נגד בחזית אחת לפחות; בלימת טרור; מרכזי כובד צבאיים (פלטפורמות).

5. הנזרות הצבאיות: למרות שהעיסוק בתפיסת הביטחון היה של הדרג הצבאי, הביטויים שלו כוונו לרמה הלאומית ולא הצבאית. הביטוי הצבאי לתפיסה הופיע במסמכי התר"ש השונים, שמתחילים להופיע בהם המרכיבים של מה שכוונה בהמשך "משולש הביטחון". כך לדוגמה תר"ש מכבי (1966-1967) מציין שנדרשת הרתעה כוללת; מאמץ עיקרי בזירה יבשתית אחת ובעוד חזית אחת לפחות; הכרעה אסטרטגית כוללת (ללא תלות בנש"ג); הגדלת עומק אסטרטגי; ללא מכה מקדימה ויכולת בלימה.

6. הערות:

א. התייחסות ל"משולש הביטחון" מופיעה בכתבים של צה"ל בתקופה זו. התייעוד מתבסס על כך שהנושא מוזכר בתר"שים מאוחרים כאזכור ובפסקאות שונות במסגרת מסמכי "הביטחון הלאומי".

ב. ניכר כי מרכיב החינוך והערכים אינו מופיע בתפיסות החדשות, הגם שהוא עדיין נוכח בשיח הלאומי במידה מסוימת.

7. ציטוטים נבחרים:

"...מישורי הפעילויות שצוינו לעיל מחייבים קיומן של מערכות קבועות להבטחת ביטחון לאומי: א. באמצעים מדיניים; ב. באמצעים צבאיים; ג. באמצעים כלכליים; ד. באמצעות האוכלוסייה האזרחית; ה. באמצעות התשתית הפיזית."

הבטחון הלאומי חלק ב - יסודות בטחונה הלאומי של ישראל, 1981

התקופה השלישית - 1985-2000 - המעבר ללחימה אחרת - ארגוני טרור - העורף המאויים הופך לחזית נוספת

1. **ההקשר האסטרטגי:** התקופה השלישית מתאפיינת במעבר מרצון לשנות את המצב הקיים, בעיקר על ידי כיבוש שטח ויצירת עומק אסטרטגי, לרצון להבטיח את ביטחון ישראל ואזרחיה ללא הישגים קרקעיים נוספים. לערבים יש הניעה גבוהה למלחמה, והיא לא נחלשה עם השנים. תקופת הסכמי השלום נמשכת, נחתמים הסכמים נוספים, ומתקיימים ניסיונות לקדם הסדרות (הסכם השלום עם ירדן, הסכמי אוסלו, מגעים עם סוריה והפלסטינים). הופנמה האמירה של בן-גוריון על כך שאי אפשר לסיים את המאבק בין ישראל לבין הערבים באמצעים צבאיים, ויש ציפייה שגם האויב יבין זאת ויבקש לפנות לדרכים אחרות כמו הסכמים. מדינות ערב הבינו את נקודות החולשה של מדינת ישראל והן נערכות למולן, הן בהתעצמות והן ביצירת קואליציות ערביות. לצד זאת קיימת עלייה באירועי פח"ע (פעילות חבלנית עוינת), טרור וירי מנגד. העורף הופך להיות חזית, בייחוד לאחר הנסיגה לרצועת הביטחון בלבנון ולאחר האנתיפאדות. ניצנים ראשונים של תפיסת החמ"ם (חימוש מונחה מדויק) והמדויקים מופיעים גם בכתבה של הדרג המדיני.

2. **יוזמי העיסוק בתפיסה:** בתקופה זו חוזר הדרג המדיני לעסוק ברעיונות של תפיסת הביטחון, ומוקמות ועדות מדיניות וצבאיות לכתבה עדכנית בנושא. יחד עם זאת יש לציין, כי הדרג הגבוה ביותר בממשלה העוסק בכך הוא שר הביטחון, וככל הידוע, הנושא אינו מעסיק את ראש הממשלה או שרים אחרים בממשלה. בתקופה זו מתקיימת ועדת מרידור הראשונה - ועדת המשנה לעניין תפיסת הביטחון ויישומה.

3. **אישור התפיסה:** התפיסות והמסמכים השונים שנכתבו בתקופה זו אושרו בדרג הצבאי על ידי הרמטכ"ל ולאחר מכן על ידי שר הביטחון. חלקן אף הוצגו לממשלה אך לא אושרו.

4. העקרונות המרכזיים בתפיסה:

- א. **רוב יהודי וחיזוק ההתיישבות:** [אין התייחסות]
- ב. **כלכלה והסתמכות עצמית:** מחקר ופיתוח; חינוך טכנולוגי.
- ג. **שיתוף פעולה וסיוע בין-לאומי:** חתירה לשלום; היחסים המיוחדים.
- ד. **חינוך וערכים:** תודעת שליחות אצל הנוער; חינוך וטיפול הפיקוד בצה"ל ליוזמה ולנקיטת עמדה.
- ה. **חיזוק היתרון האיכותי:** איכות כוח האדם בצה"ל; יתרון טכנולוגי; טיפוח ההניעה לשירות צבאי.
- ו. **מערכת הביטחון:** תפיסה אסטרטגית הגנתית (הגנה, הרתעה); תפיסה מבצעית התקפית (הכרעה - במחיר נמוך ובזמן קצר); אורך נשימה אסטרטגי (יכולת לחימה ארוכה ומיעוט אילוצים בקבלת ההחלטות); מכה מקדימה; דחיית המלחמה - שיקום ההרתעה; גביית מחיר כבד מהאויב.

ז. **צה"ל**: הגנה, התקפה, הבקעה והנחתת מכה קשה על האויב; אסטרטגיה הגנתית-סיכולית ותפיסה התקפית עם ברירה למכה מקדימה מונעת; שחיקה מזערית לכוחותינו; מבצעי אמנעה; הכרעה (ביטול רצון האויב להמשיך במלחמה).

5. **הנגזרות הצבאיות**: בצה"ל התקיימה היערכות לדיוני הרמטכ"ל בנושא תפיסת הביטחון, וראג"ת, אלוף אביהו בן נון, פרסם מסמך בחתימתו בשם "תפיסת הביטחון - מצע לדיון מטכ"ל" בשנת 1985. בראשית התקופה ההתייחסות לתפיסת הביטחון בצה"ל הייתה מבוססת על המסמך הזה, ובהמשך, בהיעדר אסטרטגיה צה"לית מוסדרת, הביטוי העיקרי של הרעיונות התפיסתיים נמצא בתר"שים השונים. בתר"שים של שנות השמונים ותחילת שנות התשעים⁵ אפשר למצוא התייחסות **להרתעה**; מאמץ עיקרי בזירה יבשתית אחת ובעוד חזית אחת לפחות; **הכרעה אסטרטגית** כוללת (ללא תלות בנש"ג); הגדלת עומק אסטרטגי; ללא מכה מקדימה; בלימה. בתר"ש "שחר" מופיעה גם התעצמות איכותית. בתר"שי "שחקים" ו"משגב" מדובר על הבטחת הקיום, שימור הקיים וחזירה לשלום; **הגנה** מבוססת **הרתעה** - קרי, הגנה שמניחה שתהיה הרתעה לפני התקפת האויב; **הרתעה**; ללא קווים אדומים (ללא הגדרה של פעולות אויב שיחייבו תגובה מובנית של ישראל); אופרטיבי התקפי; **הכרעה**; אורך נשימה אסטרטגי; מניעת מלחמה; ושלילת איום קיומי.

6. **הערות**: על אף ששנות התשעים הן שנים שיש בהן עלייה מסיבית מברית המועצות ומאתיופיה, ועל אף שהיה עיסוק מדיני בהתיישבות (איו"ש ויישובי הכוכבים), לא ניכרת במסמכי תפיסת הביטחון התייחסות לסוגיית הרוב היהודי, יהדות התפוצות, עלייה או התיישבות, והמיקוד היה יותר בסוגיות הביטחוניות והצבאיות.

5 תר"ש שחקים 1986, תר"ש מרקם 1-2-1992-1995, תר"ש בני אור 1996, סדנאות לגיבוש תפיסת הביטחון 1998.

7. **ציטוטים נבחרים:**

"למדינת ישראל אין תפיסת ביטחון דוקטרינרית שנקבעה על ידי הדרג המדיני והוֹרְדָה לצה"ל כמדיניות מחייבת. תפיסת הביטחון התגבשה לאורך השנים באורח קולקטיבי, לעיתים על פי נסיבות ספציפיות, נוסחה על ידי צה"ל ואושרה על ידי הדרג המדיני. לעיתים נוסחו תפיסה או שינויים בתפיסה קיימת על ידי שרי ביטחון (דוד בן-גוריון, משה דיין, אריק שרון), לא תמיד כראייה שלמה [...]. תפיסת הביטחון הקיימת נוסחה במטכ"ל בשנת 1980 במסגרת הדיונים על תוכנית "שחר" והוצגה לממשלה כלשונה [...]. ביסודה של תפיסת הביטחון נקבע כי ההכרעה תושג ביבשה על ידי העתקה מהירה של המלחמה לשטח האויב..."

ראג"ת, אלוף אביהו בן נון, תפיסת הביטחון - מצע לדיון מטכ"ל, 1985

"...יכולות נדרשות מצה"ל לאור התפיסה: הרתעה - קיום הרתעה למניעת מלחמה, או לפחות לדחייתה ולצמצום ממדיה ומספר משתתפיה [...]; התרעה - מתן התרעה אמינה ובזמן מפני מלחמה; הכרעה - קיום כושר הכרעה (כולל בשילוב עם אפשרות ביצוע מתקפת נגד מקדימה), מחייב: יכולת הגנה [...]. יכולת התקפית [...]; אורך נשימה אסטרטגי - תנאי לקיום יתר היכולות [...]."

עיקרי תפיסת הביטחון של ישראל (לקראת תר"ש "משגב"), 1989

התקופה הרביעית - 2000-2023 - התהוות הציר הרדיקלי והתארגנות עולמית רב־קוטבית (GPC)

1. **ההקשר האסטרטגי:** התקופה הרביעית מתאפיינת בשינוי אופי העימותים, בדגש על העלייה של האסלאם הפונדמנטליסטי והתעצמות אירועי הפח"ע והטרור בגבולות ובתוך שטח ישראל (וכך גם בעולם כמו באירועי 11 בספטמבר 2001). ארה"ב חותרת לשינוי פני המזרח התיכון ולדמוקרטיזציה. אפשר לראות שינוי באופי המלחמות, מעבר לעימותים אסימטריים ותת־קונוונציונליים ועלייה בסיכון לעימותים על־קונוונציונליים. הלחימה עברה למרחבים צפופים ויש לה זירה נוספת - התקשורת. ברקע ממשיד העיסוק בבעיה הפלסטינית, התגרענות בכוח של מדינות האזור ובראשן איראן, היווצרות של "הציר הרדיקלי" וסבירות עולה למלחמה בין צבאות, לצד התפרקות ובנייה מחדש של המשטרים בחלק מהמדינות הערביות (כמו סוריה, לוב, מצרים ועוד). זוהי גם תקופה של חזרה מחודשת להסדרים מדיניים עם החתימה על הסכמי אברהם והניסיון להרחיבם, ויש פוטנציאל ליצור יציבות אזורית עם המדינות הערביות המתונות. ישראל מנסה לחזק את מעמדה הביטחוני ומשמרת את היחסים המיוחדים, וגם מפתחת שיתוף פעולה בין־לאומי רחב. בזירה הפנימית משפיעים על הביטחון מתחים עמוקים ביחסי צבא־חברה ויציבות פוליטית רעועה, לצד עימותים חוזרים ונשנים בחזית עזה, התגברות האיום מחזית לבנון ומורכבות הולכת וגוברת באיו"ש ובבטי"פ. במקביל יש התפתחויות טכנולוגיות משמעותיות, אש מדויקת ויכולות בלתי מאוישות שמשנות את כללי המשחק ומשפיעות על הדין הבין־לאומי ועל יכולת הפעולה של צבאות.
2. **יוזמי העיסוק בתפיסה:** בתקופה זו חוזרים לעיסוק המדיני בתפיסת הביטחון. החל משר הביטחון שאול מופז שמינה את חבר הכנסת דן מרידור לעסוק בנושא בפעם השנייה, המשך בשר הביטחון אביגדור (איווט) ליברמן שהנחה את האלוף יאיר גולן לכתוב תפיסת ביטחון עוד כשהיה בשירות קבע, וכלה בראשי הממשלות בנימין נתניהו ונפתלי בנט, שעסקו בעקיפין בתפיסת הביטחון הלאומי וניסחו לה עקרונות. הנושא נדון גם בצבא וגולם במסמך "אסטרטגיית צה"ל" ובתפיסות הפעלה בשנים 2002 (ביוזמת שר הביטחון שאול מופז), 2006 (רב אלוף דן חלוץ), 2015-2018 (רב אלוף גדי אייזנקוט) ו־2019 (רב אלוף אביב כוכבי).
3. **אישור התפיסה:** בתקופה זו התפיסות שנכתבו היו במעמד טיוטה בלבד ולא אושרו, גם אם הוצגו לממשלה.
4. **העקרונות המרכזיים בתפיסה:**
 - א. רוב יהודי וחיזוק ההתיישבות: [אין התייחסות]
 - ב. כלכלה והסתמכות עצמית: הבטחת החוסן הכלכלי; פיתוח יכולות עצמאיות.
 - ג. שיתוף פעולה וסיוע בין־לאומי: חיזוק היחסים המיוחדים עם ארה"ב; פיתוח קשרים עם שחקני מפתח נוספים בזירה האזורית; חיזוק הסכמי השלום; ומיצי פוטנציאל שיתוף פעולה. כל אלה לצד

- הישראות ההבנה כי ישראל נדרשת להסתמך על יכולותיה.
- ד. חינוך וערכים: "צבא העם" כעוצמה רוחנית; מדינה יהודית ודמוקרטית.
- ה. חיזוק היתרון האיכותי: טיפוח האיכות האנושית; מיצוי הזדמנויות טכנולוגיות.
- ו. מערכת הביטחון: הסכמה לאומית בסוגיית הביטחון; מאמצים לסיכול איומים מדיניים, צבאיים וחשאיים; הרתעה, הגנה על העורף ועל האזרחים והתקפה; הפעלת כוח בהקשר לשיקולי מדיניות ולגיטימציה ובכפוף להם; התגוננות; הכרעה אחרת - ניהול עימות והסדרים מדיניים; מודעות ל"שעון החול" המדיני, הבין-לאומי והמקומי.
- ז. צה"ל: שינוי מהדגשה של תמרון קרקע נרחב בשטח האויב לאש מנגד מדויקת (משטחנו ככל הניתן) ולמהלכים קרקעיים מוגבלים; סימולטניות והטמעת עקרון השילוביות בהפעלת הכוח; בראשית התקופה יש ניסיון לבנות יכולות גנריות, ולאחר מכן מיקוד ביכולות "בוטיק" ובהתאמתם לאיומים מוגדרים; קידום בניין כוח ליכולות לא מאוישות; חיזוק ופיתוח חמ"ם; שימור וחיזוק העוצמה האווירית; חיזוק ופיתוח יכולות לחימה בש"ב (שטח בנוי); פיתוח מערכות שליטה ובקרה ביבשה; פיתוח אמל"ח ייעודי לעימות המוגבל; בניית יכולות ניטור שטח מנגד; שיפור יכולת פעולה בחתימה נמוכה; ריכוז מאמץ מול איומי התמ"ס (תלול מסלול); העמקת יכולות מודיעין לחימה בטרור ובמעגל הרחוק; פיתוח מאמצים רכים - לוחמת מידע, תודעה ותקשורת; גרעין סדיר קטן וצבא מילואים גדול; שינויים בתפיסת הפו"ש (מפקד הפיקוד - מפקד הצבא מיהו מפקד המערכה?).
5. הנזרות הצבאיות: אסטרטגיית צה"ל היא הביטוי הצבאי לתפיסת הביטחון שהתגבשה במהלך שנות האלפיים (בשנים 2002, 2006 ו-2015-2018), ובבסיסה: תפיסה צבאית התקפית; שיתוף פעולה אסטרטגי; חיזוק מעמדה של ישראל בזירה האזורית; שמירת היתרון היחסי-איכותי; תקופות רגיעה ארוכות; **הרתעה** ומודיעין; הסרה מהירה של האיום; **התגוננות והגנה** במספר זירות; לחימה במספר זירות; ניצחון **והכרעה**; מערכות מוגבלות או מערכות להכרעה; מעגלי עימות רחבים (חזית, עומק, שני, שלישי, פנימי); אורך נשימה; נשקי אל-הרג (לטיפול בבעיות הפנים והבט"ש).
6. הערות:
- א. בתקופה זו התווספה צלע רביעית למשולש הביטחון - **ההתגוננות**, שמשמעותה התגוננות העורף מהאיום מנגד ובעיקר מאיום הטרור (ועדת מרידור). לצידה עסק השיח של ההכרעה ב"הכרעה אחרת", שאינה בהכרח הכרעה צבאית, בדומה לגישה של בן-גוריון ואחרים שהעימות לא יסתיים באמצעים צבאיים.

ב. אסטרטגיית צה"ל משנת 2002 מסדירה את המושגים ביעילות רבה. אלה כוללים את תורת הביטחון הלאומי, מדיניות הביטחון הלאומי, מדיניות הביטחון הצבאית ותפיסת הביטחון הלאומי ואת ההבחנות ביניהם. יש לבחון מושגים אלו מחדש וליצר שפה משותפת שתהיה בבסיס תפיסת הביטחון החדשה.

ג. אחד המתחים הבולטים המופיעים בכל התפיסות, הוא המתח בין היכולת להסתמך על עצמנו בלבד בלי יצירת תלות בגורמים חיצוניים לבין שותפויות וסיוע בין-לאומי. קיימת הבנה באשר לצורך בשותפויות, אך אידיאל ההסתמכות העצמית והחדשנות כלפי העולם נשארים טבועים בתפיסות השונות.

7. ציטוטים נבחרים:

"...בבסיס תפיסת הביטחון המסורתית עומד "משולש הביטחון, המעגן שלושה מושגי יסוד - הרתעה למניעת מלחמה, התרעה מודיעינית מספקת מפני המלחמה, והכרעה במתקפה לסיום מהיר ומוחץ של המלחמה [...]. השינויים בסביבה האסטרטגית ומעד מרכז הכובד של העימותים משדה הקרב הקונבנציונאלי לעבר המרחבים הא-סימטריים, מחייבים התבוננות מחדשת במרכיבי היסוד של "משולש הביטחון" וחדדים את הצורך בהוספת צלע רביעית של התגוננות, נוכח האיום הגובר על העורף בהיבטי צבא, טרור ונב"ק [נשק בלתי-קונבנציונלי]."

הוועדה לגיבוש תפיסת הביטחון של ישראל, 2006

"...תחליפי ההכרעה מתמקדים ב"ניהול עימות" עד להכרעתו, אם בכלל; ב"הכרעה" במצב של הסדר מדיני (ניהול וסיום עימות עם מדינה של לנו עמה הסכם שלום); וב"הסדרה" מול מתארי טרור ונב"ק המחייבים "הכרעה" מסוג אחר, במובן של יצירת מנגנון לסיום זמני ולא סופי, המפסיק את האלימות ומקבע מציאות אסטרטגית סבירה, גם בהיעדר "הכרעה" ברורה בשדה הקרב."

הוועדה לגיבוש תפיסת הביטחון של ישראל, 2006

"עלינו להתרעע או להכריע כל אויב המאיים לפגוע בנו פגיעה קטלנית או להשמידנו [...]. עלינו לטפח בהתמדה ארבע עוצמות: עוצמה ביטחונית, עוצמה כלכלית, עוצמה מדינית ומעל כולן עוצמה רוחנית [...]. כאשר אי הכרעת המערכה לא גובה מאיתנו מחיר כבד מדי, ניתן לסיימה ללא הכרעה חד משמעית. ניסוח אחר: בעימותים שבהם ההישג המדיני הנדרש אינו מחייב את הכרעת האויב, במקרה כזה נתאים מענה מוגבל."

בנימין נתניהו, דוקטרינת הביטחון של ראש הממשלה - טיוטה מספר 3, 2023

רשימת מקורות לעיון (לפי סדר הא"ב)

ראשוניים

- איזנקוט, גדי. אסטרטגיית צה"ל. 2015 (עדכון ב-2018).
- אלון, יגאל. מסך של חול. בני ברק: הקיבוץ המאוחד, 1959.
- בילינסון, משה. טעם המערכה. 1936.
- בן-גוריון, דוד. בעיות הביטחון. 1948.
- בן-גוריון, דוד. בעיות חוץ וביטחון. 1953.
- בן-גוריון, דוד. האמת המאוחדת וביטחוננו. 1954.
- בן-גוריון, דוד. ההגנה לקראת הבאות: הוראות למפקדה. 1947.
- בן-גוריון, דוד. חוק שירות הביטחון, תש"ט. 1949.
- בן-גוריון, דוד. על ביטחון היישוב ובצרונו. 1930.
- בן-גוריון, דוד. על בעיית הביטחון. 1950.
- בן-גוריון, דוד. על מה אנו מגינים. 1948.
- בן-גוריון, דוד. ענייני הביטחון. 1950.
- בן-גוריון, דוד. צבא ובטחון. תל אביב: הוצאת מערכות, תשט"ו-1955.
- בן-גוריון, דוד. צבא ומדינה (18 הנקודות). 1953.
- בן-גוריון, דוד. שאלות הביטחון. 1947.
- בן נון, אביהו. תפיסת הביטחון - מצע לדיון מטכ"ל. 1985. הוועדה לגיבוש תפיסת הביטחון של ישראל. 2006.
- ז'בוטינסקי, זאב. "על קיר הברזל (אנחנו והערבים)". הארץ. תל אביב: 21 ביולי 1925.
- חלוץ, דני. תפיסת ההפעלה המטכ"לית לצה"ל, מהדורה א. 2006.
- כוכבי, אביב. תפיסת ההפעלה לניצחון. 2020.
- לרנר, יונתן. עיקרי תפיסת הביטחון של ישראל. 1989.
- לשכת שהב"ט. הביטחון הלאומי חלקים א-ג. 1981.
- מופז, שאול. אסטרטגיית צה"ל: מגמות ורעיונות יסוד לבניין הכוח ולהפעלתו. 2002.
- מטכ"ל, אג"ת. נתוני יסוד. 1983.
- מרדכי, איציק וצוות החשיבה. סדנאות לגיבוש תפיסת הביטחון כרכים 1,2. 1998.
- מרידור, דן. ועדת המשנה לענייני תפיסת הביטחון ויישומה - כרכים א-ב. 1986.
- מרידור, דן. הוועדה לגיבוש תפיסת הביטחון של ישראל. 2006.
- נתניהו, בנימין. דוקטרינת הביטחון של ראש הממשלה - טיוטה 3, הארץ. תל אביב: 24 באוגוסט 2023.
- עוזר שהב"ט [ללא חתימה]. תורת הביטחון. 1991.
- עשת, שלום. הנחיות לתכנון אמצעי ומקורות הביטחון הלאומי. 1952.
- שמואל, אלחנן. אגף תכנון, חטיבה אסטרטגית, תפיסת הביטחון. 1994.
- תיק לביא. 1953.
- תר"ש בני אור. 1996.
- תר"ש מרקס. 1992.
- תר"ש מרקס השני. 1995.

תר"ש שחר. 1981.

תר"ש תפן. 2008.

משניים

- אייזנקוט, גדי וגבי סיבוני. קווים מנחים לתפיסת ביטחון לישראל. 2019.
- אילון, אברהם. משוואת הביטחון הלאומי. 1996.
- אלרון, זאב. לקראת הסיבוב השני. 2016.
- אלרון, זאב. עיסוק בתפיסת הביטחון של ישראל ובתפיסת ההפעלה של צה"ל, 1949-2000. 2013.
- בן ישראל, יצחק. תפיסת הביטחון של ישראל. 2013.
- גולן, יאיר. תפיסת הביטחון ועקרונות מדיניות הביטחון. 2019.
- גורדון, שמואל. צה"ל בתפיסת הביטחון. 1998.
- דרור, יחזקאל. עקרונות והנחות לשיקול מחדש של תורת הביטחון הלאומי של ישראל ושיפורה. 1986.
- הכהן, גרשון. מה לאומי בביטחון הלאומי. 2014.
- התייחסות תוה"ד לוועדה לגיבוש תפיסת הביטחון (מצגת). 2007.
- ח"א. תפיסת ביטחון - מרכיב מכוון לבניית תכנית רב שנתית. 1986.
- כספי שכנר, דלית. תפיסת הביטחון של ישראל בראי הזמן 1948-2006. 2011.
- לונינסקי, יורם. מודל הביטחון. 1987.
- ליש, גור. עיקרי תפיסת הביטחון של המטה לביטחון לאומי - לשגרה ולחירום. 2015.
- לרנר, יונתן. עיקרי תפיסת הביטחון של ישראל. 1989.
- [ללא חתימה], עמית אילן ונעמי אביגדול. לתולדות תפיסת הביטחון בישראל (טיוטה). 1987.
- פז, אלון. בחינה ביקורתית של תפיסת הביטחון הלאומי. 2016.
- פריזלר סווירי, דנה. מה אפשר ללמוד מתהליך פיתוח תפיסת ההפעלה של 2006? 2017.
- שדמי, ישכה. הנחות יסוד לתורת הביטחון ובנין הכוחות. 1956.

